

KİTAP İNCELEMESİ

ULRICH BECK: RİSK TOPLUMU – BAŞKA BİR MODERNLİĞE DOĞRU

Ulrich Beck: Risk Society – Towards a New Modernity

Arş. Gör. Kasım TİMUR*

Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler,
Bolu

Özet: Ulrich Beck, ilk olarak 1986 yılında yayınlanan Risk Toplumu adlı kitabı ile, Batı Almanya’da 1970’lerden beri sanayi toplumunun ve siyasalın içsel dinamiklerinin modernite bağlamında önemli bir dönüşüm içerisinde olduğunu savunmaktadır. Ancak kitabın temel savları her ne kadar Almanya örneğinden hareket etse de yapısı itibariyle genellenebilir bir içeriğe dayanmaktadır. Beck’in öngördüğü bu dönüşüm süreci, temellerini sanayi toplumuyla yaratılan moderniteden almakta; ancak onu tamamen reddetmeden belirli kesintilerle sürekliliğine işaret etmektedir. Bu anlamda kitabın ana teması olan “risk toplumu”, klasik sanayi toplumunun yeniden biçimlenişi ile ortaya çıkan ve modernliğin sürekliliği dâhilinde yeni bir toplumsal biçimi ifade etmektedir. Beck’e göre, modernleşme, 19. yy’da tarım toplumunu tasfiye edip sanayi toplumunun yapısal temellerini atmıştı. Bugün de modernleşme, refleksif (reflexive) bir süreç bağlamında, sanayi toplumunun öncüllerini ve işlevsel ilkelerini baltalayarak kendi kendini hedef alıyor ve nihayetinde kendisini konu ve sorun haline getiriyor.

Anahtar Kelimeler: *Ulrich Beck, risk toplumu, alt-siyaset, yeni toplumsal hareketler.*

Abstract: In his book “*Risk Society – Towards a New Modernity*” published in 1986, Ulrich Beck argues that since the 1970s in West Germany, the internal dynamics of industrial society and politics have been undergoing a significant transformation in the context of modernity. Although the main arguments of the book are based on the example of Germany, it presents a generalizable structure. This transformation process, which Ulrich Beck has foreseen, takes its foundations from the modernity created by industrial society; nevertheless he does not completely reject it, but points to the continuity with certain interruptions. In this sense, the main theme of the book, “risk society”, is a new social form which emerges with the reconstruction of the classical industrial society and within the continuity of modernity. According to Ulrich Beck, the modernization process, in the 19th century, dismantled the agrarian society and laid the structural foundation of the industrial society. And today, modernization, in the context of a reflexive process, is self-targeting by undermining the premises and functional principles of the industrial society and ultimately makes itself the “subject” and the “problematic”.

Keywords: *Ulrich Beck, risk society, sub-politics, new social movements.*

Ulrich Beck, ilk olarak 1986 yılında yayınlanan *Risk Toplumu* adlı bu kitabı ile, Batı Almanya’da 1970’lerden beri sanayi toplumunun ve siyasalın içsel dinamiklerinin modernite bağlamında önemli bir

* E-mail: kasimtimur@hotmail.com

dönüşüm içerisinde olduğunu savunmaktadır. Ancak kitabın temel savları her ne kadar Almanya örneğinden hareket etse de yapısı itibariyle genellenebilir bir içeriğe dayanmaktadır. Beck'in öngördüğü bu dönüşüm süreci, temellerini sanayi toplumuyla yaratılan moderniteden almakta; ancak onu tamamen reddetmeden belirli kesintilerle sürekliliğine işaret etmektedir. Bu anlamda kitabın ana teması olan "risk toplumu", klasik sanayi toplumunun yeniden biçimlenişi ile ortaya çıkan ve modernliğin sürekliliği dahilinde yeni bir toplumsal biçimi ifade etmektedir. Beck'e göre, modernleşme, 19. yy'da tarım toplumunu tasfiye edip sanayi toplumunun yapısal temellerini atmıştı. Bugün de modernleşme, *refleksif (reflexive)* bir süreç bağlamında, sanayi toplumunun öncüllerini ve işlevsel ilkelerini baltalayarak kendi kendini hedef alıyor ve nihayetinde kendisini konu ve sorun haline getiriyor.

Beck'in temel iddiası, artık refah bölüşümünün yerini risk bölüşümü mantığına bıraktığı "post-endüstriyel" bir ikinci modernleşme zamanında olduğumuzdur. Bu değişikliğin, bilgi teknolojilerinin gelişimi ve sosyal devlet güvencelerinin gerçek maddi sıkıntıları nesnel olarak azaltması sayesinde ortaya çıktığı savunulmaktadır. Buna göre, sanayi toplumunu kuran birinci/klasik modernleşmenin yerini, artık "öz-dönüşlü" (ya da "self-refleksif") (*self-reflexive*) modernleşme almaktadır. Birincil modernleşme, 19. yy'da zümre ayrıcalıklarını ve dini dünya görüşlerinin büyüsünü bozmuştu. Bugün de klasik sanayi toplumunun bilim ve teknoloji üzerine yarattığı büyü bozulmaktadır. Elbette modernleşmenin dönüşlü hale gelmesi, onu kuran öncülleri ve ilkeleri sorgulamasına neden olacaktır. Bu bağlamda, çekirdek aile yapısında, meslek ve çalışma biçimlerinde, kadın ve erkeğin toplumsal olarak idealize edilmiş rollerinde önemli değişimlerin meydana geldiğini savunmuştur. Toplumsal ve siyasal hayatın dinamiklerini etkisi altına alan bu değişimler, geleneğin modernleşmesini temin eden klasik modernleşmenin yerini, bizzat onun öncüllerinin yani sanayi toplumunun kendisinin modernleşmesinin aldığı ima etmektedir.

Post-endüstriyel toplumun, sanayi toplumunun geleneksel sınıf modeli ve bunun bağlılıklarından kopma anlamında bireyselleşme ile biçimlendiği savunulmaktadır. Ancak burada ileri sürülen bireyselleşme, içe kapanma anlamında değildir; aksine toplumun ve toplumsallaşmanın bireyin tercihleri bağlamında yeniden biçimlendirilişini temsil etmektedir. "Post-" zamanlarda ve bunun toplumsal yapılandırılışında esas olan, "gündelik hayatın aktif bir eylem modeline geçiş"tir. Söz konusu olan, bireyin kişisel deneyimleri, dünya görüşü ve tercihleri doğrultusunda aktif bir eylem modeline geçiştir. Bu değişimin temel dinamiği, "öz-dönüşlü" olarak nitelenen kendi üzerine düşünme sürecidir. Böylece, toplumsal roller ve kimlik tanımlamaları, bireyin kendi ürettiği (ve sürekli yeniden üretilen) tanımlamalarına dönüşmektedir. Bu sadece toplumsal bir birim olarak bireyi etkisine alan bir süreç değildir; bilimi, teknolojiyi, iş alanını kısacası bireyi ve toplumu ilgilendiren tüm sektörlerin bu süreçte dönüşümü esastır. Kendi üzerine düşünme süreci, mesela, bilimin tasfiyesine ya da reddine dönük değildir. Ancak bilimin kendi üzerine düşünmesiyle mevcut eksikliklerini ve aksaklıklarını tespit etmesi ve yine çözüm için kendisine başvurulması söz konusudur. Bu bağlamda, risk toplumunun bilime bakış açısı, modern bilimin statükosunun yerinden edilmesi anlamında bir antibilim mücadelesi değildir; aksine içkin rasyonalitesinin sorgulanmasına ve tüm ahlaki-normatif ilkelerinin tartışma konusu yapılmasına karşın bilimin dönüşlü hale getirilmesi ile sahip olduğu statükoyu koruması mümkün olmaktadır. Böylece bilim, risk toplumunda bir yandan risklerin yaratıcısı bir yandan da tanımlayıcısı ve çözüm kaynağı olmaktadır.

Beck, sanayi toplumunun artık kendi yarattığı yan etkilerin ve risklerin etkisiyle, üstelik siyasal bir devrim olmaksızın sona erdiğini öngörmüştür. Bilim, teknoloji ve ilerleme eleştirisi ile üretilen ve yeni toplumsal hareketler (ve alt-siyaset biçimleri) ile taşınan post-endüstriyel toplumsal dönüşüm, modernlikle çatışma halinde olmasına karşın çelişki yaratmamaktadır. Tamamen paradoksal olan bu durum, modernliğin sanayi toplumunun tasarımını aşan bir biçimde düzenlenişini ifade etmektedir. Böylece, "arkaik" hale gelen sanayi toplumunun siyasal, siyasal-olmayan ile yeniden biçimlendirilmektedir. Beck, risk toplumunda, parlamentonun, siyasi partilerin ve sınıfsal mücadelenin sınırları dışında, toplumsal alanı dahiline alan yeni bir hareketlilik ve siyasal tasvir etmektedir. Bu hem ulusal sınırları hem de üretim ve yeniden üretimi aşarak ulus-aşırı ve sınıfa-

özgü olmayan yeni bir tür sosyal ve siyasal dinamizmdir. Toplumun dinamizminde ortaya çıkan bu kaymanın temel nedeni, modernliğin dönüşlü hale gelmesiyle, bu yeni toplumsal-siyasal direniş biçimlerinin taleplerini geleneksel siyasi partiler ve siyasal ideolojiler boyunca savunamamasıdır. Bu nedenle, yeni toplumsal hareketlilik, gündemini çeşitli alt-siyaset (*subpolitik*) biçimleri ile dile getirmektedir.

Riskler, toplumsal ve siyasal tartışmalarda yeni ve merkezi bir önem kazanmıştır. Sanayi modernleşmesi, yeryüzündeki tüm canlıların (insan, bitki ve hayvan) hayatına yönelik geri döndürülemez tehditler doğurmuştur ve artık dönüşlü modernleşme çağında, modernleşmenin riskleri ve sonuçları toplumsal ve siyasal sahnenin belirleyicisi olmaktadır. Öte yandan bu, risk toplumunun yalnızca bir yüzünü oluşturmaktadır. Diğer yüzü ise, sanayi modernleşmesinin sınıf, çekirdek aile, bilim ve ilerleme gibi yapısal unsurlarının, risk toplumunda temellerini kaybetmesi oluşturmaktadır. İlk olarak, sanayi toplumunu çekirdek aile formuna dayanan gelenekselliğiyle bağlantılı olarak evlilik, ebeveynlik, cinsellik ve aşk konuları değişim halindedir. Bu bağlamda, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasına ilişkin girişimler büyük ölçüde geleneksel aile yapısına ilişkin kavrayışın sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. İkinci olarak, mesleki çalışmaya ilişkin geleneksel formlar iş saatlerinin ve yerlerinin esnekleşmesi, iş ile iş-olmayan arasındaki sınırların bulanıklaşması gibi gelişmelere bağlı olarak değişmektedir. Bu değişim, teknolojik gelişmelere paralel olarak uzaktan çalışma ve otomasyon sistemlerinin hata geçmesini sağlamış; ancak büyük ölçüde istihdam sistemini etkisi altına almıştır. Üçüncü olarak, risk toplumun şüpheliği, bilimsel çalışmanın temel ilkeleri ve risklerine kadar uzanarak ilerleme fikrini ve içkin rasyonaliteyi sorgulamaktadır. Dördüncüsü, toplumsal biçimlendirme otoritesi parlamenter demokratik siyaset kanallarından, sanayi toplumunda siyasal-olmayan olarak kabul edilen sahalara (alt-siyasete) geçmektedir. Beck'in tanımladığı bu dört temel değişim, sanayi modernleşmesinin ilerlemenin sürekliliğine inanan anlayışında Kuhncu bir kırılma yaratır görünmektedir. Ancak Beck'in risk toplumu tanımlaması dikkatle ele alındığında bu kırılmanın, artık "arkaik" olarak gördüğü sanayi modernleşmesinin başarısızlığından değil aksine siyasal işlevini başarıyla yerine getirmesinden kaynaklandığını savunduğu görülecektir. Zira risk toplumunun belirleyicisi görünen iki gelişme –siyasal davranışların/ideolojilerin zayıflaması ve toplumsal hareketlerin yükselişi–, bir yandan toplumsal sınıfların mücadelelerinin çeşitli kazanımlarla (sosyal devletin refah bölümü politikaları bağlamında) nihayete erdiğini ve artık ideolojiler yerine toplumsal risklere odaklanılabildiğini, bir yandan da parlamenter siyasetin başarısızlığının neticesinde değişimin merkezinin artık alt-siyaset unsurlarına kaydığını varsaymaktadır. Bu durumu iyi ya da kötü olarak adlandırmak her ne kadar mümkün olmasa da, yeni riskler ve fırsatlar ortaya çıkartacak bir gelişme olarak görmek yerinde olacaktır.

Beck'in yaklaşımına ilişkin olarak vurgulanması gereken önemli bir nokta risk toplumunda, sınıfsal mücadelenin sona ermesine ilişkin argümanın, sınıflı toplumun tamamen ortadan kalkacağını varsaymadığıdır. Sınıflı toplum ile risk toplumundaki eşitsizlikler örtüşebilir ancak, modernleşme riskleri sınıfsal kategorilerle anlaşılacak toplumsal bir dinamiğe sahiptir ve üstelik sınıf kültürü ve bilincinde çözülme yaratmaktadır. Bu anlamda yeni toplumsal farklılıklar ve çatışmalar, sınıflı toplumun dinamiklerine bağlı kalmamaktadır. Bu anlamda, risk toplumları, tam olarak sınıflı toplumlar değildir ve çatışmaları da sınıf çatışmaları olarak anlaşılabilir. Sanayi toplumunda bireyin sınıfsal konumunu ve bağlılıklarını belirleyen temel unsur, üretim araçları karşısındaki konumu ve üretim ilişkileriydi. Ancak Beck'in tanımladığı risk toplumunda, bireyin toplumsal konumunu riskler karşısındaki "mağduriyeti" belirler. Risk toplumları, riski önleme bağlamında geleneksel sınıflı toplumsal konumlarını ve ulus-devlet sınırlarını aşan ve nihayetinde dünya toplumu çerçevesinde kapsanabilen "risk cemaatleri" meydana getirmektedir. Bu cemaatlerin örgütlenmesi, sınıflı toplumların eşitsizliklerin giderilmesi mücadelesinin aksine risklerin ve tehditlerin, yani en kötü olasılıkların, önlenmesiyle oluşmaktadır. Böylece, modernleşmenin dönüşlü hale gelmesi ile birlikte, toplumsal dayanışmaların ve aktivizmin temelini geleceğe ilişkin endişe ve korkuya dayalı olduğu ileri sürülmektedir.

Beck'in yaklaşımı, günümüz toplumundaki toplumsal aktivizmin yeni biçimlerini tanımlamak ve temellerini kavrayabilmek için oldukça yararlıdır. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler olarak tanımlanan çevre hareketi, barış hareketi, kadın hareketi ve LGBTİ hareketi gibi aktivizm türlerinin kimlik ve kültür mücadelelerini farklılaştıran unsurları ve kurucu dinamiklerini ortaya çıkarabilmek için etkili olmaktadır. Zira bu hareketler, geleneksel sınıf mücadelesi ya da ideolojilerin bir parçası olmak yerine, bizzat kişisel yaşam biçimleriyle sergiledikleri deneyimlerinin ve tercihlerinin toplumsal görünürlüğü mücadelesini içselleştirmişlerdir. Dolayısıyla bunlar Beck'in yaklaşımına paralel biçimde, özel hayatın siyasallaşmasının temel göstergeleridir. Bu bağlamda, bizzat bu hareketlerin gösterdiği üzere, kişisel biyografilerin toplumsal değişimin önemli bir dinamiği haline geldiği yeni bir olgusal gerçeklik söz konusu olmaktadır. Ancak yaklaşım bazı temel sorunları da içerisinde barındırmaktadır.

Öncelikle, Beck'in tanımladığı şekliyle, sanayi gelişimini tamamlayan ve sınıf mücadelesi boyunca belirli kazanımlar elde eden post-endüstriyel toplumun günümüzde başat olup olmadığı oldukça tartışmalıdır. Bu kapsamda iki temel sorun göze çarpmaktadır. İlki, dünyanın farklı coğrafyalarında henüz sanayileşmesini tamamlamamış toplumların varlığı, küresel ölçekte ciddi bir eşzamanlılık sorunu yaratıyor görünmektedir. Bu kapsamda, gelişmiş sanayi ülkeleri post-endüstriyel zamanlarda iken "geri kalmış" ülkelerin nasıl tanımlanacağı önemli bir soru olarak varlık göstermektedir. Modernliğin içinde bulunulan anı temsil eden doğası gereği belirli bir tarihsel ve kültürel temellendirme ile ele alınamayacağı dikkate alındığında, yeryüzünün geri kalmış toplumları "post-endüstriyel toplumların modern arkaikleri" haline gelecektir. Bu da kaçınılmaz olarak küresel eşitsizliklerin hiyerarşik doğasına eşlik edecek bir unsurdur. İkinci olarak, Beck, risk toplumlarında sınıfsal mücadelenin ve ideolojinin gerilemesi ile "yeni toplumsal hareketler" denilen yeni bir tür aktivizm öngörmektedir. Bu yeni hareket modeli temel olarak, öncesinde özel alana ait görülen kimliklerin, kültürleri ve tercihlerin savunusuyla şekillenmektedir. Ancak, günümüz toplumlarında bu hareket modeli her ne kadar toplumsal sahnenin bir parçası olsa da, başat olduklarını savunmak yanıltıcı olacaktır. Bu kapsamda post-endüstriyel toplum ve yeni toplumsal hareketler üzerine çalışmalar yürüten Alain Touraine (2002)'in, bu hareket modelinin günümüz toplumlarında halen büyük ölçüde ideolojileri içerdiği ve başat konumda olmadığını beyan ettiği dikkate alınmalıdır.

Beck'e yönelik eleştirilerden bir diğeri de, Chantal Mouffe (2013)'un siyasalın antagonist doğası üzerine yürüttüğü çalışmasında tartıştığı post-politik vizyon eleştirisine dayanmaktadır. Mouffe'un post-politik vizyon eleştirisi, ağırlıklı olarak, Beck'in risk toplumunda bireyciliğin yükselişi karşısında kitlesel siyasetin arkaik bir olgu haline geldiği yönündeki argümanlarına yönelmektedir. Beck'in öngördüğü bu yeni toplumsal çağa geçişle birlikte, sendikal mücadele ve siyasi partiler etrafında yürütülen örgütlü çatışma dinamikleri yerini modernleşmenin yan etkilerini ve risklerini bertaraf etmeye ve denetlemeye yönelik dağıtım sorumluluğuna bırakmıştır. Ayrıca risk toplumuyla birlikte siyasal çatışmaların artık sanayi toplumuna özgü siyasal ideolojiler ve toplumsal sınıflar bağlamında anlaşılamayacağını ileri sürülmektedir. Beck, "alt-siyaset" adını verdiği yeni siyaset biçiminin, artık geleneksel siyaset kurumlarına bağlı olmayan ve geleneksel siyasal ideolojiler dilini kullanmayan yeni bir sorgulamaya dayandığını savunmaktadır. Buna göre, alt-siyaset doğrudan siyasal sisteme yöneltilmemekte; çeşitli alt-sistemlerde ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Beck'in alt-siyaset vizyonununun, siyasetin bireyselleşmesini ifade eden bir yaklaşıma dayandığı görülmektedir. Ancak her ne kadar geleneksel siyaset kanallarını kullanmayan yeni bir siyaset biçimi ortaya çıktığı argümanı haklılık payı içerse de; burada unutulmaması gereken önemli bir konu söz konusudur. Alt-siyaset kurumsal siyasetin dışında işliyor olsa da, bu sendika ya da siyasal parti gibi geleneksel yapıların önemini yitirdiğini göstermez. Zira toplumsal ya da kültürel her gündem geleneksel siyaset kurumlarından siyasal bir talebi ya da değişime yönelik girişimde bulunulması beklentisini içermektedir. Alt-siyaset, bireyin siyasallaşmasında yeni bir kanal olmuştur; ancak bu bütünüyle "eskisinin" yerini aldığını göstermez.

Kaynakça

Beck, U. (2014). *Risk Toplumu – Başka Bir Modernliğe Doğru*. K. Özdoğan ve B. Doğan (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Mouffe, C. (2013). *Siyasal Üzerine*. M. Ratip, (çev). İstanbul: İletişim Yayınları.

Touraine, A. (2002). The Importance of Social Movements. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 1 (1), pp. 89-95.